

การบูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธ
ในการจัดการเรียนการสอน
Integration of Sufficiency Economy Philosophy in Buddhism
In Teaching and Learning

กฤษฎา สีจันทร์ฮุด

รองผู้อำนวยการโรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์
ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธในการจัดการเรียนการสอนโดยพัฒนา และจัดแหล่งเรียนรู้บูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธ พัฒนาการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนการสอน กิจกรรมในโรงเรียน และกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชน เป็นกิจกรรมที่จะต้องกำหนดนโยบาย การวิธีการ หรือกระบวนการทุกอย่างในองค์กรที่ก่อให้เกิดประสิทธิผล เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ โดยโรงเรียนและชุมชนได้จัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ เพื่อบริการและเชื่อมความสัมพันธ์กับชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพนำไปสู่ภาพความสำเร็จของโรงเรียน

คำสำคัญ : การบูรณาการ, หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธ, การจัดการเรียนการสอน

Abstract

This article aims to study the integration of the Sufficiency Economy Philosophy in Buddhist Teaching and Development. And to integrate sources of learning philosophy of sufficiency economy in Buddhism. Develop learning management in accordance with Sufficiency Economy Philosophy. The teaching and learning School activities And community activities It is an activity that must determine every policy, process, or process in an organization that is productive. To achieve that goal. Schools and communities have organized useful activities. To service and connect with the community continuously. And effective Leads to school success.

Key words : Integration, Philosophy of Sufficiency Economy in Buddhism,
Teaching and Learning Management

บทนำ

การนำพุทธเศรษฐศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสายกลาง หรือที่เรียกว่า เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทานั้น จะสามารถค้นหาความพอดี พอประมาณ (มัตตัญญูตา) หรือความสมดุล (สมตา) ในเชิงที่เป็นตัวเลขชี้วัดได้หรือไม่ แต่ความสงสัยนี้ ได้แปรเปลี่ยนเป็นแรงจูงใจที่จะศึกษาค้นคว้าวิจัย เมื่อมีงานการพัฒนาด้านนี้ชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของคนไทย ซึ่งสามารถค้นหาตัวชี้วัดที่อธิบายองค์ประกอบต่างๆ ในดัชนีเช่น ความสมดุลของระบบนิเวศ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หรือหลักคุณธรรมได้ แนวคิดโดยมีหลักการและอุดมการณ์ที่ช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคมให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จักตนเอง พึ่งตนเอง พอเพียง ไม่โลภมาก มีเหตุผล และไม่ประมาท เศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ ยึดหลักแนวพุทธธรรมมัชฌิมาปฏิปทา ภูมิธรรมมีกตปุระโยชน์ และไตรสิกขา เป็นต้น (อภิชัย พันธเสน, 2544)

จากปัญหาดังกล่าวมานั้น ผู้เขียนในฐานะผู้บริหารสถานศึกษา ที่มีส่วนสำคัญ และมีความตระหนักที่จะหาแนวทางการพัฒนาการศึกษา สนใจที่จะทำการศึกษาในการบูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน โดยการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการประยุกต์ใช้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธ อันเป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญในการใช้ชีวิตอย่างสมดุล มีคุณธรรมไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ตั้งอยู่บนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มต้นจากการวางแนวทางการศึกษา การกำหนดยุทธศาสตร์ โครงการพัฒนา หรือกิจกรรมการพัฒนาภายใต้ศักยภาพการพัฒนา หลักพุทธธรรม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์จริง เพื่อจะได้นำไปประกอบการวางแผนพัฒนาประสิทธิภาพของการบริหารจัดการการศึกษาของโรงเรียนศีร์ษีตำบล และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และต่อสังคมประเทศชาติต่อไป

แนวคิดของเศรษฐกิจเชิงพุทธ

เศรษฐกิจเชิงพุทธหรือพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม การดำเนินธุรกิจของมนุษย์ในการ ผลิต จำหน่าย แจกจ่าย บริโภคและการใช้สอยสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่จำกัดเพื่อสนองความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัดให้เกิดคุณภาพชีวิตเพราะเป็นการนำเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์ที่มีการพัฒนามาจาก อารย

ธรรมะวันตกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสภาวะความเป็นจริงของตัวมนุษย์หรือความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งเศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้นต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจรก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้งสามในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นจะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่า องค์ประกอบเหล่านี้ประสานกันด้วยและเกื้อกูลกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและก็เดินไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการ ไม่เบียดเบียนตนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้เสียคุณภาพของ eco systems หรือระบบ ธรรมชาติแวดล้อม (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2540) โดยการนำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้า มาประยุกต์เข้ากับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก กล่าวโดยสรุป ก็คือวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่งสันติสุขจากการมีชีวิตอยู่ในโลกวัตถุภายใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรที่จำกัด (อภิชัย พันธเสน, 2547)

โดยทั่วไปแล้วเศรษฐกิจหมายถึงงานหรือการกระทำที่ก่อให้เกิดการผลิต บริโภค และ จำหน่ายเมื่อมีการศึกษาระบบเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา จึงนำคำทั้งสองนี้มารวมกันเข้าเป็นเศรษฐกิจเชิงพุทธ วิธีการศึกษาเป็นการนำเอารูปแบบระบบเศรษฐกิจทั่วไปมาเป็นกรอบ แล้วอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจตามรูปแบบการผลิต บริโภค และการจำหน่ายนั้น เป็นการประยุกต์คำสอนเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่คือเศรษฐศาสตร์นั่นเอง การนิยามความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจเชิงพุทธ” หากจะนิยามตามรูปศัพท์จะไม่ได้ความหมายที่ลึกซึ้ง หากแต่ต้องนิยามหลักธรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจจึงจะสื่อความหมายได้ชัดเจน ดังนั้น ในหัวข้อนี้จึงจะนิยามความหมายของหลักธรรมที่เป็นเนื้อหาของเศรษฐกิจเชิงพุทธดังต่อไปนี้

เศรษฐกิจเชิงพุทธไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแค่การผลิตและจำหน่ายให้กับผู้บริโภคเพื่อหวังผลกำไรเท่านั้น แต่หมายเอาการได้พัฒนาองค์ประกอบทุกอย่างของชีวิต เช่น การรู้จักประมาณ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ไม่มีการเอาเปรียบกันไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และไม่ใช่ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือยเกินฐานะของตน ขณะที่แนวคิดทางพุทธเศรษฐศาสตร์ให้หลักไว้ว่า

พฤติกรรมของมนุษย์ในกิจกรรมการผลิตจะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตนคือไม่ทำให้เสียสุขภาพของมนุษย์และไม่เบียดเบียนผู้อื่นคือไม่ทำให้เสียคุณภาพของระบบนิเวศหรือธรรมชาติแวดล้อมพุทธเศรษฐศาสตร์จึงเน้นให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งรวมถึงทุนที่เป็นหัวใจของปัจจัยการผลิตในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, 2549) การผลิตตามแนวพุทธหรือเศรษฐกิจพอเพียงคือเศรษฐกิจที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ตามสมควรแก่อัตภาพมีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นตลอดถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหลายผลิตให้พอเพียงที่จะเลี้ยงตนและครอบครัวให้มีอยู่มีกินมีความสุขตามฐานะแห่งตน หากผลผลิตเหลือก็จัดแบ่งเพื่อจำหน่ายจ่ายแจกต่อไปสู่ประมาณในฐานะของตนผลิตโดยชอบธรรมไม่มีอคติและใช้สอยบริโภคตามสมควรแก่ฐานะและภาวะไม่มีความโลภจนเกินไปชีวิตก็จะประสบความสุขตามอัตภาพของตน เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า การผลิตในความหมายของเศรษฐกิจเชิงพุทธนั้นมีลักษณะของความพอประมาณไม่มีความโลภเป็นรากฐาน มีสติปัญญาและมีความสุขในการประกอบอาชีพ ดังนั้น จึงไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่นและทำลายสภาพแวดล้อม เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

ดังนั้น พระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์ ต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือให้มีความสุขเหมือนกัน แต่พระพุทธศาสนาได้ให้ความสุขที่กว้างขวางกว่าเศรษฐศาสตร์มากมาย แม้จะสอนเรื่องความสุขที่สูงกว่าวิชาเศรษฐศาสตร์ก็ตาม แต่พระพุทธศาสนา ไม่เคยมองข้าม โลกียสุข ที่ถือว่าเป็นความสุขสำหรับฆราวาสตามหลักเศรษฐศาสตร์ ดังมีหลักธรรมที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว เพราะทั้งสองมีวิธีการที่แตกต่างกัน อุปมาเหมือนคนเดินด้วยเท้าเปล่าและคนนั่งรถยนต์เพื่อไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้หรือที่ต้องการ จะต่างกันที่ประสิทธิภาพในการดำเนินไป คนเดินก็จะช้า เปรียบเหมือน โลกียสุข แต่คนนั่งรถยนต์ ก็จะสามารถไปได้เร็ว เปรียบเหมือน โลกุตตรสุข ที่เป็นความสุขที่เป็นอมต เศรษฐศาสตร์อุปมาเหมือนคนเดินด้วยเท้าเปล่า ส่วนพระพุทธศาสนาอุปมาเหมือนคนนั่งรถยนต์ ที่เหมือนกันคือเพื่อไปสู่ความต้องการ ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นที่ โลกุตตรสุข มากกว่า โลกียสุข ก็ตามแต่พระพุทธศาสนาไม่เคยมองข้าม โลกียสุข เพราะถือว่า โลกียสุขเป็นจุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจทั่วไป จึงพยายามสอนหลักศีลธรรม เพื่อให้เป็นคนดี มีคุณภาพ ของสังคม ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาตระหนักดีว่า ศีลธรรมจะดีได้ยากถ้ามนุษย์ยังทุกข์ยาก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในธรรมบทภาคที่ 6 โดยทรงปรารภถึงบุคคลเลี้ยงโค ที่มีความหิว พระพุทธองค์ก็

ไม่ทรงแสดงธรรมโปรด เพราะว่าปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมมีความสำคัญยิ่ง การที่จะปลูกฝังศีลธรรมให้มีในจิตใจของบุคคลได้นั้นย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

สาระสำคัญของการจัดการเรียนรู้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธ

การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธสู่การจัดการเรียนการสอนโรงเรียนคือหลักเศรษฐกิจทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาบนหลักแนวคิดพึ่งพาตนเอง เพื่อให้พอมีพอกิน พอใช้ โดยใช้หลักความประมาณ คำนึงถึงการมีเหตุมีผลสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเองไม่ประมาท ไม่เบียดเบียนใคร มีความรู้และคุณธรรมเป็นกรอบในการปฏิบัติและดำรงชีวิต หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มี 3 ห่วง คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน 2 เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม สูง 4 มิติ สรรเสริญ วงศ์ช่อม,(2549) ซึ่งสอดคล้องกับเชิงพุทธ คือเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันหรือการรับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านจากทั้งภายนอกและภายใน ความสมดุลของการดำเนินชีวิตหรือเรียกว่าทางสายกลาง

การนำคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการประสานกลมกลืนกับวิถีชาวบ้านให้เป็นรูปธรรมตามหลักจริยธรรม คือหลักการเดินสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา ทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย คือ จัดเวลาให้เหมาะสม เตรียมสื่อและอุปกรณ์การสอนที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ วางแผนในการจัดเนื้อหาที่เหมาะสมกับเวลาเรียน มีความรู้คู่คุณธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ยึดหลัก 3 ห่วง คือ พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน มีเงื่อนไขคือความรู้คู่คุณธรรม มีความสมดุล 4 มิติ คือนำความรู้ทางคณิตศาสตร์มาใช้ในชีวิตประจำวันทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ บูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธในการจัดการเรียนการสอนโดยยึดหลักพอประมาณ มีเหตุผล สร้างภูมิคุ้มกัน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม บูรณาการหลักเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธโดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยการทำงานเป็นกลุ่ม โดยให้นักเรียนใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ที่มีในชุมชน กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา บูรณาการหลักเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธ 2 ด้านคือ ด้านครู มีความรู้ ความเข้าใจหลักสูตร มีความรอบคอบในการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับนักเรียนใช้กระบวนการวัดและประเมินผลที่หลากหลายตรงตามสภาพจริง โดยใช้หลักคุณธรรมจริยธรรมคือ มีความ

ยุติธรรม รับผิดชอบ มีวินัยในการจัดกิจกรรม มีความขยัน ใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหา เกี่ยวกับการเรียนการสอน มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม ด้านนักเรียน นักเรียนได้ปฏิบัติงานเหมาะสมกับวัยและศักยภาพของตนเอง รู้จักเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบการทำสื่ออุปกรณ์ที่เหมาะสมของแต่ละประเภทโดยนำวัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นของตนเองที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์อย่างพอเพียง รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เกิดทักษะการทำงาน เกิดหลักคิดในการเลือกสื่ออุปกรณ์ต่างๆ จากท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า มีความภาคภูมิใจในผลงานของตนเอง มีการวางแผนการทำงานอย่างรอบคอบ ประหยัดและปลอดภัย มีความรู้คู่คุณธรรม มีจิตสำนึกรักในท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ครู วิเคราะห์หลักสูตรโดยยึดหลักสูตรแกนกลาง ความรู้ที่ทักษะ คุณลักษณะ อันพึงประสงค์ วางแผนจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร เลือกกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียน ครู ชุมชน นักเรียนมีการแบ่งการทำงานโดยใช้ฮาร์ดแวร์/ซอฟต์แวร์ตามความเหมาะสม มีความรู้คู่คุณธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปศึกษา บูรณาการด้านเนื้อหา เวลา วิธีการจัดการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ สื่อ/อุปกรณ์ ประเมินผล โดยยึดหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ บูรณาการเนื้อหา เวลา วิธีการจัดการเรียนรู้อุปกรณ์ แหล่งเรียนรู้ การวัดผลประเมินผล ความรู้ คู่คุณธรรม โดยยึดหลักพอเพียง

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียนมีความสอดคล้องกันคือการจัดการเรียนการสอนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธคือการเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ การใช้แหล่งความรู้ที่มีในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ปกครอง และผู้เรียนมี 3 ห่วง คือ พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน 2 เงื่อนไขคือความรอบรู้และเงื่อนไขคุณธรรม 4 มิติ คือ มีวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

สรุป

การบูรณาการเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพุทธในสถานศึกษา หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้เป็นหลักในการทำงาน โดยเฉพาะในด้านการผลิตเพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ดำเนินตามหลักธรรม ทำให้สมาชิกสามารถอุ้มชูตัวเองได้ สามารถดำรงอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีพอกินพอใช้ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารที่พอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความสงบเป็นปกติสุขพ้นจากความเป็นหนี้สิน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน

พอใช้ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต ดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินเป็น สัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้นจากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การกินดีอยู่ดี วิธีการแนวคิดเป็นแนวคิดที่ มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จักตนเอง ฟังตนเอง พอเพียง พอประมาณ ไม่โลภมาก ไม่ ประมาท มีเหตุผลในการดำเนินชีวิต ความรู้จักพอประมาณได้เริ่มจากสมมติฐานภายใต้ จิตสำนึกใน ตัวมนุษย์ และเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ตามหลัก ปฏิบัติที่คำนึงถึงศีลธรรมในการประกอบสัมมาอาชีวะ โดยใช้สติปัญญาควบคุม ความอยากและกำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตไปสู่การมีคุณภาพและจิตวิญญาณที่ อิศระ

พุทธศาสตร์มีบทบาทเด่นชัดในการเรียนการสอนและการส่งเสริมกระบวนการใน การสร้างเสริมและพัฒนาสัมมาทิฐิเป็นอย่างมาก พุทธศาสตร์มีคำอธิบายและแนวทาง เสนอแนะต่อการพัฒนาการเรียนรู้และการพัฒนาชีวิตในทุกๆระดับ จนถึงระดับสูงสุดหรือ ระดับที่เอื้อให้เกิดประโยชน์สูงสุดที่มีมวลมนุษย์พึงได้ หรือแม้แต่การเสนอเครื่องมือที่ช่วยต่อ กระบวนการเรียนรู้ใดๆ ได้ (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. (2540). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. (2549). *การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดย เปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สรเสรีญ วงศ์ช่อม. (2549). *แนวคิด การพัฒนาประเทศ*. นนทบุรี : เพชรรุ่งการพิมพ์.
- อภิชัย พันธเสน. (2544). *พุทธเศรษฐศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.
- _____. (2547). *พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับ เศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.